

5. Історичні пісні [зб. вступ. стаття, впор. І.П. Березовського, М.С. Родіної]; за ред. М.Т. Рильського і К.Г. Гуслистого. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 1076 с.
6. Ковалик І. І. Категорія слов'янських демінутивів з суфіксом –иц-а (-іс-а) / І.І. Ковалик // Доповіді та повідомлення Львівського державного університету. – Львів : Вид-во Львівського університету, 1957. – Вип. 7. – Ч. 1. – С. 52–56.
7. Колядки та щедрівки. Зимові обрядова поезія [за заг. ред. О.І. Дея]. – К. : Наукова думка, 1965. – 804 с.
8. Народна лірика [упоряд., передмова та примітки М.П. Стельмаха, І.О. Синиці]. – К. : Радянський письменник, 1956. – 400 с.
9. Народні пісні в записах Івана Манжури [упоряд. О.І. Дея]. – К. : Музична Україна, 1974. – 350 с.
10. Рекрутські та солдатські пісні. [ред. кол. : О.І. Дей (голова), М.М. Гордійчук, К.Г. Гуслистий та ін. Упорядкували: А.Л. Іоаніді, О.А. Правдюк] АН УРСР Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського. – К. : Наукова думка. – 1974. – Серія «Українська народна творчість». – 624 с.
11. Словник української мови : в XI т. – К. : Наукова думка, 1971–1980.
12. Соціально-побутові пісні [упоряд. та вступ. ст. О.М. Хмільовської]. – К. : Дніпро, 1985. – 331 с.
13. Сучасна українська літературна мова : Стилїстика / АН УРСР Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні / [за заг. ред. І.К. Білодіда, відп. ред. Г.П. Іжакевич. – К. : Наук. думка, 1973. – 590 с.
14. Сучасна українська літературна мова : Лексика і фразеологія / АН УРСР Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні / [за заг. ред. І.К. Білодіда, відп. ред. М.А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1973. – 440 с.
15. Українська мова: Енциклопедія [редкол. : В.М. Русанівський (співголова), О.О. Тараненко (співголова), М.П. Зяблюк та ін.]. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.
16. Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича. – К. : Наукова думка, 1983. – 525 с.

УДК 811.161.2'373'2

ГІДРОНІМИ В ХУДОЖНІЙ СИСТЕМІ ТВОРУ А. КАЩЕНКА «ОПОВІДАННЯ ПРО СЛАВНЕ ВІЙСЬКО ЗАПОРІЗЬКЕ НИЗОВЕ»

Драган Ю.М., здобувач

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Стаття присвячена дослідженню особливостей вживання гідронімічних назв та їх словотвірної системи як засобу відтворення місця військових подій у романі А. Кащенко «Оповідання про славне Військо Запорізьке низове».

Ключові слова: гідронім, топонім, козацтво, бойові походи.

Dragan Yu. M. ГИДРОНИМЫ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ СИСТЕМЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ А. КАЩЕНКО «РАССКАЗ О СЛАВНОМ ВОЙСКЕ ЗАПОРОЖСКОМ НИЗОВОМ» / Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, Украина.

Статья посвящена исследованию особенностей употребления гидронимических названий и их словообразовательной системы как средства отображения места военных событий в романе А. Кащенко «Рассказ о славном Войске Запорожском низовом».

Ключевые слова: гидроним, топоним, казачество, боевые походы.

Dragan Yu.M. "HYDRONUMS IN THE ART SYSTEM WORKS A.F. KASCHENKO "THE STORY GLORIOUS BASILAR ARMY OF ZAPORIZHZHIA" / Oles Gonchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine.

The article takes a look at the features it can happen that the names and their use of system as a way to display the of military events in the novel of A.F. Kashchenko "The story glorious basilar army of Zaporizhzhia".

Key words: hydronum, the place-name, the Cossacks, military marches.

Творча спадщина Андріана Кащенко в роки радянської влади була вилучена з освітніх і наукових установ через певні ідеологічні засади. Вона підлягала табу аж до здобуття Україною незалежності. Настав час не тільки повернути художні твори митця, які ще за його життя користувалися особливою популярністю, але й

належно опрацювати літературознавцям, мовознавцям, щоб дати об'єктивну оцінку славному співцю січового козацтва в історії української культури.

Метою нашого дослідження є особливості вживання гідронімічних назв та їх словотвірної системи як засобу відтворення місця військових подій у романі А. Кашенка *«Оповідання про славне Військо Запорозьке низове»*.

Кожний народ дає свої назви містам, селам, водоймам, морям, річкам, горам, долинам, лісам і полям. У них відображено історію матеріальної і духовної культури народу, його побут, історію природно-географічного середовища. Саме ці найменування є одним із цінних джерел у висвітленні історії, етнографії та інших країнознавчих дисциплін.

Зі зростанням інтересу мовознавців до лінгвокраїнознавчої науки особливу увагу привертають гідроніми – назви водних об'єктів, які розкривають чимало таємниць історичної географії населення, дають інформацію про ряд історичних подій.

У гідрографічній системі будь-якого терену, як правило, є назви, що походять від географічних термінів. Географічна термінологія належить до найбільш архаїчних шарів лексики. Її значення особливо зростає у випадку реконструкції номенклатурного слова на базі засвідченої гідрооснови і введення його як потенційної одиниці до лексичного фонду певної мови.

Гідронімікон України, зважаючи на етнолінгвістичне навантаження, привертає увагу дослідників як вірогідне джерело культурної історії різних народів. Уже перші ґрунтовні дослідження з гідронімії засвідчили прадавній характер цього класу онімів, що підтверджувалося словотвірною своєрідністю й архаїкою апелятивних основ.

Гідронімія України, будучи хронологічно багатшаровою, дозволяє в деяких часткових елементах відновлювати загальні процеси, що відбивалися у слов'янській лексиці протягом тривалого часу. Завдяки виявленню гідрооснови, не засвідченої в апелятивній лексиці, виникає можливість ввести гідронім у спільну систему лексики мови, що точніше визначає ареальні, хронологічні, міграційні ознаки назви. У свою чергу гідронім розкриває ті ж особливості апелятива, який виступає як гідрооснова.

Серед різноманітного ономастичного матеріалу чи не найпомітніше місце займає гідронімія, яка відзначається винятковою стабільністю, оскільки саме водні назви, на відміну від інших топонімів, здебільшого не зазнавали перейменувань. Тому гідронімічна лексика дає підстави для «мовної ретроспекції», що потім стає основою для екстралінгвістичних висновків. Із цього приводу зазначимо, що кожний географічний регіон у плані етимологізації гідронімів цікавий по-своєму. Адже в будь-якій місцевості топонімічний реєстр неоднорідний як щодо свого походження, так і стосовно хронології окремих назв. В одних випадках тут можуть зустрічатись іншомовні вкраплення (т. зв. субстратні гідроніми) у те чи інше топонімічне середовище, а в інших, навпаки, простежуються надзвичайно цікаві архаїчні автохтонні назви із затемненою семантикою гідрооснов.

Гідроніміка становить одну з галузей мовознавства, але в гідронімічних студіях часто перевага віддавалася і віддається не стільки мовознавчій, скільки етнічній та географічній проблематиці. Гідроніми розцінюються насамперед як етнічні показники. Дослідженням гідронімікону України присвячені роботи Петрова В.П., Трубочова О.М., Франко З.Т., Стрижак О.С., Железняк І.М., Шульгач В.П., Вербича С.О., Матієва М.Д., Бучка Д.Г. та ін.

Оперуючи гідронімами як категоріями етнічного порядку, роблячи з них здобуток історичної географії, дослідники сподівалися з'ясувати рух народів саме там, де бракувало інших джерел. Звичайно, жодна етногенетична проблема не вирішується без мовної документації. Етнічна карта природно є разом з тим і мовною картою, але гідроніміка як частина лінгвістики є самостійною, а не допоміжною наукою, як звичайно її трактують. Гідроніми є одним із найархаїчніших нашарувань в ономастиці.

Від дослідника топонімії вимагається, особливо, коли йдеться про райони з таким складним минулим, як Україна, – розуміння всієї розмаїтості шляхів формування місцевої топонімічної системи: явища тисячолітньої давності, одні змінені, інші законсервовані майже у своєму первісному вигляді, новотвори і запозичення, а також гідроніми, що відбивають дійсність прямо й опосередковано за принципом позитивного і негативного знімку з місцевості тощо.

Південна Україна є територією, що відбиває складні етнічні процеси минулих часів. Тут, у степовій Наддніпрянщині, жили численні осілі й кочові слов'янські та неслов'янські народи. Мовно-етнічна характеристика гідронімікону України, як і сама історія цього давнього краю, позначена надзвичайною строкатістю.

Гідроніми стали складовою частиною не тільки наукової літератури, зокрема творів на історичну тематику (*«Історія Нової Січі, або останнього коша Запорозького»* А.О. Скальковського, *«Історія Війська*

Запорізького» Д.І. Яворницького, «Як козаки воювали» Ю.А. Мицика, С.М. Плохія, І.С. Стороженка), але і творів художніх. Це стосується і творчої спадщини українського письменника А. Кашенка, який, змальовуючи життя українського козацтва, не міг не використати ті гідрографічні назви, що віддзеркалюють місце життя козаків, їхні звичаї, битви, походи. Досить широко у творі «Оповідання про славне Військо Запорозьке низове» представлені гідроніми як важливі життєві водні артерії, що були і засобом транспортного зв'язку, і постачальниками природних продуктів (води, риби), і своєрідними орієнтирами на місцевості у мирний час і в часи бойових дій українського козацтва проти поневоловачів.

У цьому творі письменник, відтворюючи життя козацтва, використав широке розмаїття гідронімічних назв: - **морів:** *Азовське* [2, с. 17, 57, 108, 144, 162, 265, 272, 300], *Біле (Егейське)* [2, с. 17], *Чорне* [2, с. 17, 21, 47, 58, 104, 107, 123, 336, 359], *Середземне* [2, с. 21, 107], *Червоне* [2, с. 21], *Гниле (Сиваши)* [2, с. 193, 269]. Андріан Кашенко пов'язує їх з козацькими походами: «Запорожці билися старою зброєю, були обідрані й голі, бо за десять років, що не ходили на **Чорне море**, Військо Запорозьке зовсім зубожіло; поляки ж красувалися своїм пишним вбранням, вони мали добрі гармати й більше війська» [2, с. 144], «По весні року 1654-го вони вийшли в **Чорне море**, пограбували береги Криму та поруйнували околиці Килії й Ізмаїла» [2, с. 162], поневоленням українського народу: «За кілька років Україна стала пустою, понад **Чорним же морем** та й далі, на **Середземному й Червоному**, лунали розпачливі зойки сотень тисяч українських бранців і бранок, відірваних од своїх дітей та батьків, од рідного краю» [2, с. 21], красою природи: «На південь же від Самари до самісінького **Азовського моря** розлягалися безкраї степи, порослі тирсою, дерезою, велетенськими будяками та де-не-де у довжиках – терниками» [2, с. 57].

- **річок:** *Дніпро* [2, с. 17, 18, 20, 24, 25, 50–59, 104, 108, 123, 133, 134, 143, 174, 183, 200, 207, 208, 209, 217, 221, 222, 224, 226, 234, 235, 236, 238, 239, 243, 247, 261, 265, 269, 271, 273, 275, 276, 281, 291, 292, 299, 305, 346, 354, 359, 372, 375, 377, 392, 394, 398, 399, 400-406, 409-414, 425, 426, 457, 467, 469, 477], *Дунай* [2, с. 85, 162, 185, 311-313, 320, 324, 335, 338, 339, 340, 347, 353, 356, 357, 358, 359, 362, 363, 368, 370], *Дністер* [2, с. 18, 47, 54, 85, 150, 263, 291, 335, 336, 342, 355], *Берда* [2, с. 53, 55, 57, 108, 265, 369], *Буг* [2, с. 17, 18, 45, 51, 56, 174, 190, 196, 264, 265, 275, 299, 313, 336], *Сян* [2, с. 17], *Волга* [2, с. 17, 18, 250], *Ока* [2, с. 17], *Дон* [2, с. 17, 57, 99, 250], *Донець* [2, с. 45, 55], *Базавлук* [2, с. 60, 293, 299, 377], *Кам'янка* [2, с. 55, 237, 243, 291, 299, 314], *Скарбна* [2, с. 185, 236], *Підпільна* [2, с. 256], *Орель* [2, с. 18, 25, 56, 210, 265, 267], *Тясмин* [2, с. 25, 56, 271], *Вись* [2, с. 25, 55, 56, 271], *Кінська* [2, с. 375, 401-404, 409], *Кінські Води* [2, с. 55, 57, 108, 404], *Кальміус* [2, с. 53, 55, 57, 60], *Кринка* [2, с. 55], *Конка* [2, с. 55, 57, 209, 265, 266, 299], *Лугань* [2, с. 55], *Берека* [2, с. 56], *Бахмутка* [2, с. 273], *Псьол*, [2, с. 134], *Говтва* [2, с. 134], *Случ* [2, с. 151, 271], *Десна* [2, с. 174], *Самара* [2, с. 57, 58, 60, 210, 212, 220, 231, 246, 299], *Самарчик* [2, с. 266], *Камишівка* [2, с. 250], *Німан* [2, с. 20], *Міус* [2, с. 55], *Тиса* [2, с. 17], *Альта* [2, с. 121, 122], *Інгул* [2, с. 55, 56, 269], *Інгулець* [2, с. 55, 56, 269, 300], *Вовча* [2, с. 57, 60, 265], *Сура* [2, с. 60], *Молочна* [2, с. 108], *Прут* [2, с. 263], *Черемош* [2, с. 263], *Чортмлик* [2, с. 185], *Чута* [2, с. 264, 267], *Омельник* [2, с. 238, 265], *Жовта* [2, с. 300], *Янчокрак* [2, с. 209, 404], *Карачокрак* [2, с. 404], *Карачарівка* [2, с. 209], *Синюха* [2, с. 45, 55, 56, 60], *Сура* [2, с. 60, 294], *Солона* [2, с. 60, 299, 314], *Саксагань* [2, с. 60], *Прогной* [2, с. 185], *Ладога* [2, с. 229], *Ларга* [2, с. 294], *Чорна* [2, с. 229], *Нева* [2, с. 229], *Сухий Ташилик* [2, с. 265], *Чорний Ташилик* [2, с. 271-273], *Протовча* [2, с. 265], *Гнилий Єланець* [2, с. 269], *Самоткана* [2, с. 273], *Торець* [2, с. 273], *Мала Тернівка* [2, с. 314], *Багата* [2, с. 314], *Білозерка* [2, с. 299], *Рогачик* [2, с. 299], *Кучурган* [2, с. 336], *Куяльник* [2, с. 336], *Березань* [2, с. 336]; *Зелена* [2, с. 291], *Довга* [2, с. 291], *Плетениха* [2, с. 414], *Прогной* [2, с. 414], *Митрик* [2, с. 414], *Кальчик* [2, с. 369], *Лопушка* [2, с. 409, 414], *Кушугум* [2, с. 375, 401], *Крива* [2, с. 413], *Змійка* [2, с. 414], *Бакай* [2, с. 377], *Піскувата* [2, с. 377], *Скарбна* [2, с. 377, 419, 425, 427], *Скарбна-Колотівська* [2, с. 426], *Темна* [2, с. 377], *Терса* [2, с. 381], *Солона* [2, с. 381], *Скажсена* [2, с. 426], *Вовча* [2, с. 381], *Гайчук* [2, с. 381], *Тарас* [2, с. 394, 415], *Нажора* [2, с. 394], *Перебій* [2, с. 394], *Бугай* [2, с. 394, 415], *Ревун* [2, с. 396, 415], *Ревуча* [2, с. 394], *Бистрик* (або *Ревунець*) [2, с. 394], *Річище*

[2, с. 415], *Томаківка* [2, с. 394], *Суха Московка* [2, с. 400], *Мокра Московка* [2, с. 400], *Закутна* [2, с. 406], *Бандура* [2, с. 407], *Домаха* [2, с. 407], *Мірошник* [2, с. 407], *Здурмівка* [2, с. 410], *Музурман* [2, с. 410], *Клокушка* [2, с. 410], *Лопушка* [2, с. 410, 414], *Закопайчка* [2, с. 414], *Кривий Бакай* [2, с. 414],

Санчина

[2, с. 414], *Масюкова* [2, с. 414], *Джуган* [2, с. 415], *Цимбал* [2, с. 415], *Мельничиха* [2, с. 417, 426], *Лебедиха* [2, с. 417], *Лебединка* [2, с. 426], *Суриця* [2, с. 417], *Чайка* [2, с. 417], *Липинка* [2, с. 418, 426], *Шарай* [2, с. 419, 426], *Павлюк* [2, с. 419, 426], *Похила* [2, с. 425], *Шершава* [2, с. 425], *Піскувата* [2, с. 425], *Підпільна* [2, с. 426, 427], *Сисина* [2, с. 426], *Дніприще* [2, с. 426], *Шахова* [2, с. 426], *Темна* [2, с. 426], *Миколина* [2, с. 426], *Ревун* [2, с. 427];

- **озер:** *Калинівське* [2, с. 396], *Оріхове* [2, с. 407, 414, 415], *Оріховате* [2, с. 427], *Піскувате* [2, с. 414, 415, 417, 419], *Лукновате* [2, с. 408], *Лебедове* [2, с. 408], *Криве* [2, с. 408], *Розсоховате* [2, с. 410], *Довге* [2, с. 412], *Копилове* [2, с. 414], *Плоське* [2, с. 414], *Куширувате* [2, с. 414], *Близнеці* [2, с. 414], *Карасевате* [2, с. 414], *Семенів лиман* [2, с. 414], *Гнилий лиман* [2, с. 414], *Великий Лиман* [2, с. 419],

Довгеньке [2, с. 414], *Клинувате* [2, с. 414], *Котове* [2, с. 414], *Попове* [2, с. 414], *Верхній Затон* [2, с. 414], *Нижній Затон* [2, с. 414], *Загинайко* [2, с. 415], *Царград* [2, с. 415], *Кругле* [2, с. 415], *Головате* [2, с. 415], *Лопуховате* [2, с. 415], *Савка* [2, с. 415], *Рогозовате* [2, с. 415], *Чудське* [2, с. 17], *Льмень* [2, с. 17], *Тригубівське* [2, с. 345], *Цимбало́ве* [2, с. 375], *Сухинине* [2, с. 345], *Тарасівське* [2, с. 345], *Бережнівське* [2, с. 345], *Кононове* [2, с. 369], *Закутне* [2, с. 417, 427], *Глибоке* [2, с. 417], *Хрящувате* [2, с. 417], *Лозовате* [2, с. 417], *Кваша* [2, с. 417], *Бідне* [2, с. 417], *Коровчине* [2, с. 419], *Кочкувате* [2, с. 419], *Свиняче море* [2, с. 419], *Кремсо* [2, с. 419], *Василеве* [2, с. 419], *Рачне* [2, с. 419], *Гредчине* [2, с. 427], *Довге* [2, с. 427], *Домаха* [2, с. 427], *Підступне* [2, с. 427], *Литвинове* [2, с. 427], *Мілке* [2, с. 427], *Піскувате* [2, с. 427], *Велике* [2, с. 427], *Вхідне* [2, с. 427], *Кругле* [2, с. 427], *Прогнойне* [2, с. 427], *Гречане* [2, с. 427], *Святе* [2, с. 427], *Доменьківське* [2, с. 427], *Бакланове* [2, с. 427], *Лебедине* [2, с. 427], *Хомине* [2, с. 427], *Кривеньке* [2, с. 427], *Прищепа* [2, с. 427], *Срібне* [2, с. 427];

- **проток:** *Ревун* [2, с. 375], *Річище* [2, с. 375], *Дніпрова* [2, с. 375], *Керченська* [2, с. 100], *Тарас* [2, с. 375], *Бугай* [2, с. 375], *Джуган* [2, с. 375], *Орлова* [2, с. 375], *Лапинка* [2, с. 375], *Підпільня* [2, с. 375], *Піскувата* [2, с. 375], *Бакай* [2, с. 375], *Бистрик* [2, с. 375], *Грузька* [2, с. 315], *Перебій* [2, с. 315], *Кума* [2, с. 427], *Дніприще* [2, с. 316];

- **лиманів:** *Дніпровий* [2, с. 425], *Разін* [2, с. 425], *Ревин* [2, с. 427], *Бабадаський* [2, с. 426], *Базавлуцький (Великі Води)* [2, с. 425, 426], *Чернишевський* [2, с. 427], *Новоавлівський* [2, с. 416], *Білозерський* [2, с. 416], *Закутний* [2, с. 407], *Холодний* [2, с. 409], *Дурний* [2, с. 410], *Буроватий* [2, с. 410], *Склуватий* [2, с. 425], *Семеновий* [2, с. 426], *Васюринський* [2, с. 427], *Дністровський* [2, с. 81, 312], *Сулицький* [2, с. 410], *Хаджибейський* [2, с. 313];

- **порогів:** *Буди́ло (Будилівський)* [2, с. 32], *Лишиній* [2, с. 59], *Козацький* [2, с. 67], *Сурський* [2, с. 67], *Лоханський* [2, с. 100], *Звонецький* [2, с. 100], *Ненаситець (Дід)* [2, с. 314], *Вовниги* [2, с. 314], *Вільний* [2, с. 314];

- **заток:** *Ківиш* [2, с. 86];

- **бухт:** *Оріхова* [2, с. 99].

Як бачимо, назви проток, лиманів, порогів, заток і бухт вживаються в цьому творі рідше порівняно з назвами річок та озер.

Більш уживаними у творі А. Кащенко «Оповідання про славне Військо Запорозьке низове» є назви річок Степової України, де жили козаки: «Всі землі понад великими річками – **Дніпром, Бугом, Дністром та Сяном** – з давніх-давен залюднювали східнослов'янські племена» [2, с. 17]; або визначали межі певних переходів: «Великий Луг був добрим місцем для розташування запорозьких козаків. Він являв собою величезний острів, оточений річками **Дніпром, Кушугумом та Кінськими Водами** й порізаний Дніпровими протоками на безліч менших островів» [2, с. 24]; «Козаки з Вишневецьким опанували всіма степами, починаючи від **Бугу** й до самісінького **Дону** і звідтоді стали мати їх за свою власність» [2, с. 36]; «**Стефан Баторій**, зважаючи на послуги запорожців, що нині були потрібні для Польщі, 20 серпня 1576 року видав універсал, у якому ствердив за Військом Запорозьким володіння містами Трахтемировим і Чигирином та всім **Дніпром** од Трахтемирова вниз до лиману, а вбік од **Дніпра** на захід до річок **Бугу та Синюхи**, а на схід – аж до річок **Донець та Дон**, себто всі ті землі, що їх запорожці відвоювали в татар» [2, с. 45]; «Як тільки **Підкова** перейшов за **Дністер**, у Сороках до нього прилучилися молдавські повстанці й проголосили його господарем Молдови» [2, с. 47]; «Чимало доброго й загартованого боротьбою товариства давало задунайським запорожцям **Чорноморське військо** навіть і після переходу на Кубань. Про це свідчать, як народні перекази, зібрані добродієм **Кондратовичем** у Добруджі, так і деякі варіанти козацьких пісень про одбирання земель по **Дністру**.

*Дарували ж нам землю од Дністра до Бугу,
А границею по Бендерську дорогу.
Дарували, дарували та й назад одібрали,
А нашу землю на вражих панів роздали.
Дарували, дарували та й назад одібрали,
А нас, козаченьків, на Кубань-річку заслали.
А ми ж, козаченки, там не схотіли жити,
Посідали на лодочки та й за Дунай махнули»* (2, с. 354–355).

Найбільш уживаним у творі є гідронім **Дніпро** як уособлення правічного символу України і головної артерії сполучення із сивої давнини: «Найголовнішим шляхом тут був **Дніпро**, яким ще за часів **Олега та Святослава руси** ходили на Чорне море та до Греції» [2, с. 58]; «У народних піснях **Дніпро** називається річкою славною, або **Славутою**; запорожці ж величали його ще батьком або братом: **Дніпре, брате, чим ти славен?..**» [2, с. 58]; «Опріч козаків, **Дніпром** плавали через Запорожжя до Криму посланці польських королів та московських царів, бо ця велика річка сягала своїми верхів'ями та притоками земель кількох

держав» [2, с. 59]; або як місця розташування військового спорядження, керівництва: «Там, на старому Дніпрі, що розмежовує Хортицю й західний берег, біля Малої Хортиці, була добра затока, в якій стояли й зимували запорозькі військові чайки. На східному березі Дніпра проти голови Хортиці ріс гарний дубовий гаї, у якому, певне, стояла хата Сагайдачного, бо та місцевість і досі зветься «Сагайдачне»» [2, с. 108]; "Найперше, їм випало серце Запорожжя – острів Хортиця, і західний берег Дніпра, починаючи од кінця порогів, униз за острів" [2, с. 315]; чи географічне розташування: «З Лисої Гори, яка кручами підступає до Дніпра, відкривається величний краєвид: під ногами Дніпро, острів Орлова та Великий Луг до самісінького Кам'яного Затону (Кам'янка); на захід – Нікополь із його будинками й пристанями, а на схід – ціла низка лиманів і, як на долоні, острів Томаківка, до якого навпростець вісім верст» [2, с. 398–399]; його (Дніпра) краси, сили і величі: «Відпливаючи якось уранці 1916 року з Олександрівська до Херсона пароплавом, саме під час сходу сонця, я, стоячи на палубі, прямо зачарувався краєвидом устя Закутної, захищеного вербами та осоками, острова Хортиці – стародавнього притулку запорожців, що проти пристані розкинувся довгим високим кряжем, та широкої пелени Дніпра, яка рожево-золотим килимом од вранішньої зорі простяглася на північ до похмурих скель Сагайдачного й на південь до лісів Великого Лугу» [2, с. 406]; чи в часи бойових дій: «Вітер віяв з-за Дніпра, завиваючи голодним звірем поміж надбережних скель. Глибоко під горою, розбиваючи собі груди об гострі камені, старий Дніпро гучно стогнав і ревів спересердя на кинуту впоперек його шляху перепону, допомагаючи гудінням свого порогу козакам нечутно обступити ворожу фортецю» [2, с. 477].

У контекстах твору «Оповідання про славне Військо Запорозьке низове» Дніпро – головна ріка України, її велична водна артерія, візитна картка нашої Батьківщини, тісно пов'язана з історією козацтва. Труднощі в подоланні водних порогів гартували козацьку відвагу, виховували їхню мужність, сміливість і завзяття. Ставлення до Дніпра в козаків було мірилом синівської любові й найвищого патріотизму.

Гідронімний фактичний матеріал дає підстави зробити деякі узагальнення щодо номінації гідронімів:

1) у групі гідронімів переважають ті, що вказують на назви окремих рослин

(6 – Берестова, Мала Тернівка, Калинівське, Оріхове, Оріховате, Осикове); дуже мало зафіксовано назв, похідних від назв інших (переважно водолюбних) рослин

(2 – Камішівка, Rogozovate); серед гідронімів, похідних від назв фауни, співвідношення таке: а) похідних від назв диких тварин (1 – Вовча), свійських тварин (6 – Кінська, Бугай, Волове, Котове, Коровчине, Свиняче), птахів (4 – Лебединка, Лебедове, Качкувате, Бакланове), земноводних (1 – Змійка), риби

(2 – Карасевате);

2) деякі назви річок, переважно розташованих по суміжності з певними поселеннями, дублюються кореневою частиною з назвами поселень (р. Прип'ять – м. Прип'ять);

р. Кам'янка – м. Кам'янка; р. Кубань – Кубань; р. Базавлук – Базавлук; о. Царград – м. Царград;; о. Білоцерковне – м. Біла Церква; о. Лозовате – с. Лозоватка);

3) за словотворчими особливостями гідроніми утворюються за допомогою суфіксів: а) –к-: (Чайка, Кринка, Бахмутка, Кам'янка, Конка, Московка, Татарка, Мала Тернівка, Московка, Мокра Московка, Здурівка, Камішівка, Клокушка, Змійка, Закопайка, Лебединка, Тихінка, Розкопанка, Мільке, Савка, Латинка);

б) -ик- (Мірошник, Чортмлик, Орчик, Сухий Ташлик, Омельник, Куяльник, Митрик, Бистрик, Рогачик);

в) -ськ- (Азовське, Егейське, Кінська, Скарбна-Колотівська, Калинівське, Тригубівське, Тарасівське, Бережнівське, Доменьківське, Бабадаський, Чернишевський, Новопавлівський, Білозерський, Васюринський, Дністровський, Будилівський, Сурський, Лоханський);

г) -цьк- (Сулицький, Козацький, Звонецький);

д) -ець- (Ингулець, Гнилий Єланець, Дунавець);

е) -ань- (Лугань, Саксагань);

є) -ень- (Льмень) та ін.

4) складні назви, побудовані за словотворчою моделлю типу «прикметник+іменник»:

(річки: Молочні Води, Кінські Води, Гнилий Єланець, Мала Тернівка, Мокра Московка, Кривий Бакай, Скарбна-Колотівська, Сухий Ташлик, Чорний Ташлик; Мала Скажена – Велика Скажена; лиман: Великі Води).

Отже, гідроніми у творчості А. Кашенка – цінний компонент у системі мовних засобів, які конкретизують місце дії, що доповнює наші уявлення про широкий спектр відтворюваних реалій життя українського козацтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Железняк І.М. Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках / І.М. Железняк, А.П. Корепанова, Л.Т. Масенко та ін. – К. : Наук. думка, 1981. – 264 с.
2. Кашенко А. Оповідання про славне Військо Запорозьке низове / А. Кашенко – Дніпропетровськ : Січ, 1991. – 494 с.
3. Ковалик І.І. Словотворча будова української топоніміки / І.І. Ковалик // Питання українського мовознавства. – К., 1960. – Кн. 4. – С. 137–153.
4. Чабаненко В.А. Українська Атлантида / В.А. Чабаненко – Запоріжжя, 2001–2006. – 405 с.
5. Чабаненко В.А. Порожистий Дніпро / В.А. Чабаненко – Запоріжжя, ЗНУ, 2008. – 188 с.

УДК 808.3 – 02-55

ПРІЗВИЩА НАДВЕЛИКОЛУЖЖЯ ИНДОАРИЙСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

Ільченко І.І., к.філол.н., доцент,
Дука Л.І., к.філол.н., доцент

Запорізький національний університет

У статті розглядаються прізвища іншомовного походження, а саме індоарійського, які формують антропонімikon Надвеликолужжя. Ці прізвища не піддаються витлумаченню на власне слов'янському ґрунті, але легко й переконливо вмотивовуються твірними основами з санскриту.

Ключові слова: антропонім, антропонімія система, прізвище, прізвищеві назва, прізвисько.

Ильченко И.И., Дука Л.И. ФАМИЛИИ НАДВЕЛИКОЛУЖЬЯ ИНДОАРИЙСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье рассматриваются фамилии иноязычного происхождения, а именно индоарийского, которые формируют антропонимикон Надвеликолужья. Данные фамилии не поддаются толкованию на собственно славянской почве, но легко и убедительно мотивируются образующими основами из санскрита.

Ключевые слова: антропоним, антропонимическая система, фамилия, фамильное прозвание, прозвище.

Pchenko I.I., Duka L.I. SURNAMES OF INDIAN AND ARIAN ORIGIN AT THE TERRITORIES TO THE NADVELIKOLUZZYA NORTH FROM VELYKYJ LUG / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

In the article describes the names of foreign origin, particularly the indoarian origins, which form antroponimikon Nadvelikoluzhzya. The data does not name-to-interpret the slavic soil, but easily and convincingly explained forming basics of sanskrit.

Key words: antroponim, antroponimical system, family, a family name, nickname.

Першоосною сучасних прізвищ Надвеликолужжя є козацькі прізвища. Знаючи, що позначають наші прізвища, можемо здогадуватися: хто були наші предки, з яких земель чи країн потрапили на Запорожжя, чим займалися до цього, які прикметні ознаки мали. У прізвищі відбито історію роду, тож антропонімія загалом складає історію нашого народу.

Органічною частиною антропонімікону зазначеного регіону стали й такі українські прізвища, як **Багалай, Бака, Бакота, Балвір, Балбир, Бушма, Бушмака, Гупал, Гупало, Кічак, Кришень, Кундера, Курупа, Манджула, Пандай, Панікар, Судас, Хопта, Чамара, Шандра, Шіваненко, Шудря, Шудрак** та багато інших, зафіксованих у козацьких реєстрах і засобах ідентифікації, поширених і зараз серед населення. Усі вони не піддаються витлумаченню на власне слов'янському ґрунті, але легко й переконливо вмотивовуються твірними основами з санскриту. У народній пам'яті українців, очевидно, збереглася згадка про те, що рахмани-брахмани живуть на півдні, біля Чорного моря. Саме тут упродовж майже тисячоліття, починаючи з VI ст. до н.е., існувала колись Боспорська держава, до якої входили численні сіңдо-меотські, тобто індоарійські племена, частина яких у II тис. до н. е. вирушила до Індії, а частина лишилася, взявши участь в етногенезі балтійських і слов'янських народів [2, с. 17]. Санскрит допомагає по-новому поглянути на деякі українські реалії, скажімо, на ті ж імена й прізвища. На думку С. Наливайка, компонент – **вір (-бир)**, наявний у деяких українських прізвищах, таких, скажімо, як **Балвір, Бальвір, Балбир, Балбиренко** [3, с. 76, с. 101, с. 123, с. 156, с. 161), вказує на їх індійське походження. В індійській міфології – старший брат